

הריגת מזיקים

1. משנה עדויות פרק ב משנה ה - הצד נחש בשבת אם מתעסק שלא ישכנו פטור.

2. משנה שבת קז ע"א - שאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור הצדן לצורך חייב שלא לצורך פטור גמרא - הא הורגן חייב מאן תנא? רבי אליעזר היא דתניא רבי אליעזר אומר ההורג כינה בשבת כהורג גמל בשבת. מתקיף לה רב יוסף: עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי אליעזר אלא בכינה דאינה פרה ורבה אבל שאר שקצים ורמשים דפרין ורבין לא פליגי. והרי פרעוש דפרה ורבה ותניא הצד פרעוש בשבת רבי אליעזר מחייב ורבי יהושע פוטר. אמר רב אשי: צידה אהריגה קרמית, עד כאן לא פליגי רבי אליעזר ורבי יהושע אלא דמר סבר דבר שאין במינו ניצוד חייב ומר סבר פטור אבל לענין הריגה אפילו רבי יהושע מודה. מאן תנא הצד נחש בשבת אם מתעסק בו שלא ישכנו פטור אם לרפואה חייב? רבי שמעון היא דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה.

3. שבת קכא ע"ב - אמר רבי יהושע בן לוי כל המזיקין נהרגין בשבת. מתיב רב יוסף: חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה ועקרב שבחדייב ונחש שבארץ ישראל וכלב שוטה בכל מקום. מני? אילימא רבי יהודה הא אמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, אלא לאו רבי שמעון והני הוא דשרי אחריו לא. ברצו אחריו ודברי הכל. תני תנא קמיה דרבא בר רב הונא ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידיים נוחה הימנו. אמר לו ואותן חסידיים אין רוח חכמים נוחה מהם. ופליגא דרב הונא דרב חזייה לההוא גברא דקא קטיל זיבורא אמר ליה שלימתינהו לכולהו. תנו רבנן נזדמנו לו נחשים ועקרבים הרגן בידוע שנזדמנו לו להורגן לא הרגן בידוע שנזדמנו להורגו ונעשה לו נס מן השמים אמר עולא ואיתימא רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן בנישופין בו. בעו מיניה מרבי ינאי מהו להרוג נחשים ועקרבים בשבת אמר להו צירעה אני הורג נחש ועקרב לא כל שכן. דילמא לפי תומו דאמר רב ששת נחש דורסו לפי תומו, ואמר רב קטינא עקרב דורסו לפי תומו.

רש"י
ודברי הכל - ואפילו לר' יהודה, והא דחמשה נהרגין - כשאין רצון אחריו, ור' שמעון. לפי תומו - לא שיעמוד עליו ויהרגנו להדיא, אלא כשהוא הולך לתומו, ונחש או עקרב צפניו - אין צריך ליטמט ממנו, אלא דורכו והולך, ואם מת בדריכתו - ימות, הואיל ולא נתכוון, לדבר שאין מתכוין לר' יהודה מדרבנן הוא, ולענין מזיקין לא גזור.

תוספות

ברצון אחריו ודברי הכל - פי' בקונטרס דרבי יהושע בן לוי ברצון אחריו והוי פקוח נפש וצרייתא דאין רצון וכו"ש. וקשה לר"כ תקשה מהך צרייתא לרבא בר רב הונא דשרי להרוג נחשים ועקרבים בשבת ור"כ דאין רצון אחריו מיידי דאי ברצון אחריו אמאי אין רוח חסידיים נוחה הימנו לפירוש הקונטרס דברצון אחריו איכא פקוח נפש ועוד צרייתא שהרג נחש ומיבעיא לן אי שפיר עבד תיפשוט מהכא דלא שרינן לר"ש דאין רצון אלא ה' כלכל. ונראה לר"י לפרש דצרייתא דברצון אחריו וד"ה פירוש אפילו ר' יהודה מודה דחמשה שרי להרוג ברצון אחריו אבל שאר אסור להורגן אפילו רצון אחריו לר' יהודה. ור' יהושע בן לוי כר"ש דשרי שאר אפילו ברצון רצון אחריו ור"כ הונא לאסר בסמוך לא סבר כרבי יהושע בן לוי. ונראה לר"י וכן פירש ר"ח שאין להקל כרבי יהושע בן לוי אלא כהנהו אמוראי דלקמן דלא שרו אלא דריסה לפי תומו.

ראשונים

ר"פ - חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבמצרים וצירעה שבנינוה ועקרב שבהדייב ונחש שבא"י וכלב שוטה בכל מקום ושאר כל המזיקין אם היו רצין אחריו מותר להרגן לדברי הכל: ת"ר נזדמנו לו נחשים ועקרבים בשבת והרגן בידוע שנזדמנו לו להרגן לא הרגן בידוע שנזדמנו לו להרגו ונעשה לו נס מן השמים. אמר רב ששת נחש דורסו לפי תומו אמר רב קטינא עקרב דורסו לפי תומו.

ר"ן - ונמצא פסקן של דברים דכל המזיקין ברצין אחריו נהרגין בשבת להדיא וכל השנויין בברייתא מתוך שהזיקן מצוי אף על פי שאין רצין אחריו נהרגין ג"כ אבל שאר המזיקין שאין רצין אין נהרגין להדיא אלא דורסן לפי תומו וק"ל כרבי שמעון במלאכה שא"צ לגופה.

רא"ש - הצד פרעוש בשבת פטור אבל אסור וההורג חייב לד"ה. פי' ה"ר פורת ז"ל הא דצדן אסור היינו על גבי קרקע דוקא או על גבי בגדיו מבחוץ אבל אם הוא על בשרו ונושכו מותר ליקחנו ולהשליכו מעליו דאינו כמתכוין לצודו אלא כמתעסק שלא ישכנו ואין בו משום איסור טלטול מידי דהוה אקוץ בר"ה דשרינן.

רמב"ם - אחד שמנה שרצים האמורין בתורה ואחד שאר שקצים ורמשים שיש למינן צידה הצד אחד מכולן בין לצורך בין שלא לצורך או לשחק בהן חייב הואיל ונתכוון לצוד וצד, שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה. רמשים המזיקין כגון נחשים ועקרבים וכיוצא בהן אף על פי שאין ממיתין הואיל ונושכין מותר לצוד אותם בשבת, והוא שיתכוין להנצל מנשיכתן, כיצד הוא עושה כופה כלי עליהן או מקיף עליהן או קושרן כדי שלא יזיקו. חיה ורמש שהן נושכין וממיתין ודאי כגון זבוב שבמצרים וצירעה שבנינוה ועקרב שבהדיב ונחש שבא"י וכלב שוטה בכל מקום מותר להרגן בשבת כשיראו, ושאר כל המזיקין אם היו רצין אחריו מותר להרגן ואם היו יושבין במקומן או בורחין מלפניו אסור להרגן, ואם דרסן לפי תומו בשעת הילוכו והרגן מותר.

טור סימן שטז

הצד נחש לרפואה חייב ואם בשביל שלא ישכנו מותר לכתחלה.
 ח' שרצים האמורין בתורה הצדן סתם שלא פירש אם צריך להם אם לאו חייב והחובל בהן אף על פי שלא יצא מהם דם אלא נצרך תחת העור חייב ושאר שרצים אינו חייב החובל בהן אא"כ יצא מהם דם והצדן לצורך חייב ושלא לצורך או סתם פטור.
 אסור לצוד פרעוש ודוקא מעל הארץ או מעל בגדיו אבל אם הוא על בשרו ועוקצו מותר לצוד ואסור להורגו אבל כינה מותר להורגה וה"מ בלוקחה מעל בגדיו או מעל בשרו אבל המפלה בגדיו אסור להרוג גם כינה שמא יבא להרוג פרעוש אלא מוללו בידיים ודוקא במפלה בגדיו גזירה הריגת כינה אטו הריגת פרעוש אבל במפלה ראשו מותר להרוג כינה ולא גזרינן אטו הריגת פרעוש שאינן מצויות בראש. וה"ר יוסף פירש שהשחור הוא כינה ולכן הוא פרעוש. ור"ת פירש איפכא ונהגו כר"ת.
 ה' נהרגין בכל ענין שמועדין להזיק זבוב שבארץ מצרים וצרעה שבננוה עקרב שבדיב ונחש שבא"י וכלב שוטה בכ"מ ושאר מזיקין אם רצין אחריו מותר להורגן ואם לאו אסור להורגן נחש ועקרב דורסן לפי תומו הואיל והן מזיקין מותר.

בית יוסף

יצידת פרעוש - מה שכתב הצדן סתם שלא פירש אם צריך להם אם לאו חייב. כן כתבו שם התוספות שבשאר שקצים ורמשים שאין להם עור צריך שיתכוין לשום צורך דסתמא לאו לצורך קיימי אבל בשמנה שרצים דיש להם עורות סתמייהו ניצודין לצורך עורן.
 והרמב"ם פסק דלא כרבי שמעון ולפיכך כתב דבצדן שלא לצורך נמי חייב.
 אסור לצוד פרעוש - ואף על גב דהלכה כרבי יהושע מכל מקום איסורא מיהא איכא דכל פטורי דשבת פטור אבל אסור.
 ובתוספות כתוב - ר"י בשם ה"ר פורת דאם נושך את האדם מותר ליקחנו ולהשליכו מעליו דמשום צערא שרי אבל אם הוא באותו ענין על האדם שאינו ירא שינשכנו כגון על סרבלו מבחוץ אסור ליטלו אבל יכול להפילו מעליו. וכן כתב הרא"ש.
 ולשון התוספות שכתבתי צריך דקדוק דמרישא דלישנא משמע דלא שרי ליטלה אלא בשעה שנושכת דוקא משום דהוי כמתעסק שלא ישכנו הא אם אינה על הבשר אף על פי שהיא על בגדיו מבפנים אסור ליטלה. ומסיפא דלישנא משמע דדוקא כשהיא על סרבלו מבחוץ דליכא למיחש שמא ינשכנו הוא דאסור ליטלה אבל אם היא על בגדיו מבפנים כיון דאיכא למיחש שמא ינשכנו שרי ליטלה.
 ודברי רבינו נוטין כמאן דאסר ליטלה אלא אם כן היא עוקצת.

הריגת פרעוש - בגמרא אמרינן דעד כאן לא פטר רבי יהושע בפרעוש אלא בצד משום דהוי דבר שאין במינו ניצוד אבל בהורגו מודה דחייב. ומשמע לרבינו דאפילו אם הוא על בשרו נמי אסור. ואף על פי דבסוף פרק כל כתבי (קכא:) שרינן להרוג שאר כל המזיקין אם היו רצין אחריו, איכא למימר דהנך מזיקין דרכן לנשוך נשיכה עוקצת מה שאין כן בפרעושים.
 אבל במרדכי כתוב ושאר כל המזיקין כלומר שאין בהם סכנה אם היו רצין אחריו מותר להורגן וכתב רבינו תם דהוא הדין פרעוש וכיוצא בהם וטעמא משום דסבר כרבי שמעון דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה ומשום צערא שרי לכתחלה. ונקיטין לחומרא.

זיהוי הפרעוש - לענין הלכה כיון שהרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעת רבינו תם הכי נקיטין וכן נהגו.

הריגת מזיקים - דעת הר"ף והרא"ש כפירוש רש"י שכתבו חמשה נהרגין בשבת ואלו הם זבוב שבמצרים וכו' ושאר כל המזיקין אם היו רצין אחריו מותר להורגן לדברי הכל וכך הם דברי רבינו וכן פסק הרמב"ם דלא כתוספות.
 ונראה מדברי הרמב"ם דהני חמשה לאו דוקא דהוא הדין לכל חיה ורמש שהם נושכים וממיתים ודא"י. ולפי זה כי אמרינן דשאר מזיקין אם רצין אחריו נהרגין בשאינם ממיתין בודאי אלא ספק ממיתין ספק אין ממיתין וכיון שהם ספק ממיתין ברצין אחריו הוי ספק פיקוח נפש דאם לא כן לא הוה שרי לרבי יהודה דמחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה. ומיהו למאן דסבירא ליה כרבי שמעון אפשר דאף על גב דלית בהו ספק פיקוח נפש שרי משום צערא.

דורס לפי תומו - פירש רש"י לפי תומו לא שיעמוד עליו ויהרגנו להדיא אלא כשהוא הולך לתומו ונחש או עקרב בפניו אין צריך לישמט ממנו אלא דורסו והולך ואם מת בדריסתו ימות הואיל ולא נתכוין לדבר שאין מתכוין לרבי יהודה מדרבנן הוא ולענין מזיקין לא גזור.

והר"ן פירש דורסו ואפילו במתכוין אלא שהוא עושה לפי תומו שמראה עצמו כאילו אינו מכוין וכרבי שמעון דפטר במלאכה שאינה צריכה לגופה ומיהו להרגן להדיא אסור דכיון שאין היזקן מצוי כחמשה השנויים בברייתא כל כמה דאפשר לשנויי בהריגתן משנינן.